

УДК 332.132(477)

## **ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**Чернюк Л.Г.**, д.е.н., професор  
ДП «Інститут демографії та соціальних досліджень» НАН України

*В статті розглядаються особливості трансформації економіки України та її регіонів на сучасному етапі її розвитку, досліджуються проблеми, що виникають в процесі трансформації, обґрунтовуються напрями оптимізації соціально-економічного розвитку регіонів на основі раціоналізації трансформаційної динаміки.*

**Ключові слова:** трансформація, регіон, територіальна організація, просторова структура, господарський комплекс.

**Вступ.** На сьогоднішній день Україна виступає державою, яка динамічно розвивається і прагне більш активно включитися в суспільно-економічні процеси сучасного світу, інтегруватися в європейське співтовариство. Це вимагає пошуку, обґрунтування та застосування нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу України та її регіонів для досягнення якісно нового рівня ефективності та конкурентоспроможності економіки та життя населення. Вирішення цих складних і актуальних завдань потребує глибокої аналітико-методичної роботи, аналізу і оцінки процесів трансформації національної економіки, розробки стратегічних напрямів і шляхів щодо їх удосконалення.

**Постановка проблеми.** Об'єктивна необхідність трансформації економіки України обумовлена, в першу чергу, загальною логікою переходу від історично доведеної і економічно неефективної адміністративно-командної моделі до порівняно ефективної ліберально-капіталістичної соціально-орієнтованої ринкової моделі організації економічної життєдіяльності суспільства. Наукові дослідження на цю тематику викладені в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів, зокрема, О.Білоруса, А.Гальчинського, В.Гейця, С.Глазьева, С.Єрохіна, С.Мочерного та інших. В них відображаються більшою мірою суб'єктивні оцінки, рекомендації авторів щодо стану та перспектив розвитку соціально-економічної системи держави в цілому, які ґрунтуються на об'єктивних фактах, проте регіональні аспекти даного питання потребують більш детального розгляду. Саме проблемам трансформації економіки регіональних господарських систем і присвячена дана стаття.

**Результати дослідження.** Розвиток економіки супроводжується безперервними різномасштабними трансформаціями, аналізу яких присвячено багато досліджень. Економічні терміни, що характеризують сутність поняття «структурна трансформація», «структурні перетворення», «реструктуризація» в зв'язку з цим досить часто зустрічаються в економічній літературі, проте чіткості в характеристиці їх змісту не досягнуто до останнього часу.

Поняття «структурна трансформація», «структурні перетворення», «реструктуризація» по сутності термінів означають зміни структури сфери діяльності, управління, власності тощо. Саме таким чином у загальному вигляді і трактує їх економічна наука. Зокрема, у Великій економічній енциклопедії зміст терміну «трансформація» визначено, як «взаємодію різних процесів та явищ у сфері економіки, політики та іншого, які в результаті забезпечують формування нової якості соціальної системи в цілому» [1, с.681]. Великий економічний словник під трансформацією пропонує розуміти «одну з операцій процесу організації, яка означає реформування головної цілі у ряд взаємозв'язаних локальних цілей та задач, що забезпечують досягнення корінних результатів» [2, с.1089].

Український дослідник С.Єрохін терміном «трансформація» визначає «зміну структури будь-якого об'єкту у рамках самоорганізуючого процесу» [3, с.13].

В контексті трансформації економіки України під терміном «трансформація», або, одно функціональний йому процес, «структурні зрушення» слід розуміти процес адаптації (кількісного та якісного пристосування) елементів економічних систем на макро-, мезо- і мікрорівнях та їх взаємозв'язків відповідно до закономірностей функціонування та розвитку ринкового господарства, який приводить до формування якісно нової структури.

Зазначимо, що трансформаційні процеси в економіці України та її регіонах мають свої характерні особливості. В країні, по суті, не було власної економічної системи - це була підсистема єдиного народногосподарського комплексу СРСР, яка була сформована для його обслуговування і не включала багатьох необхідних для самостійної системи елементів. Основний зміст трансформаційних перетворень в країні, таким чином, полягає в переході до комплексної і цілісної економічної системи, яка функціонує на ринковій основі. Сьогодні абсолютно очевидно, що об'єктивною необхідністю трансформації економіки України є: перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних; забезпечення структурної перебудови економіки на базі новітніх технологій, розширення наукоємних виробництв; реалізація програм нарощування виробництва товарів споживчого ринку, збалансованих з динамікою платоспроможного попиту; пріоритетність малих форм господарювання; утримання інфляції, індексація всіх кількісних параметрів економічних показників; забезпечення ефективності соціальних реформ.

Безумовно, соціально-економічна природа, стратегічні пріоритети країни визначають характер і напрями розвитку окремих її територій. Разом з тим, від природно-географічних, історико-політичних та соціально-економічних факторів розвитку у значній мірі залежать стан, темпи зростання та рівень розвитку економіки країни в цілому. Світовий досвід вказує на те, що більшість проблем соціально-економічної незбалансованості зароджуються і починають себе проявляти, в першу чергу, на рівні регіонів, і тільки значно пізніше вони виходять на національний рівень. Цим і обумовлюється ключова роль регіону як господарської одиниці в дослідженні та конструктивному вирішенні проблем трансформаційного розвитку держави, значення його як методологічної та методичної бази наукових досліджень і розробки практичних рекомендацій.

Відмітимо, що неоднорідність соціально-економічного простору, яка історично склалася в Україні, справляє вагомий вплив на структуру та ефективність національної економіки, стратегію і тактику інституціональних перетворень, а також на соціально-економічну політику нашої держави. Міжрегіональна асиметрія значною мірою посилилась із зростанням кризових явищ в економіці. На наш погляд, це пов'язано як з механізмами ринкової конкуренції, що диференціювали регіони відповідно до їх конкурентних переваг та пріоритетів, так і з наявністю різних можливостей до адаптації територій з неоднаковою структурою економіки та менталітету населення і влади. В умовах трансформації національної економіки порушилися засновані на принципах територіального поділу праці міжрегіональні зв'язки з поставок сировини для багатьох галузей, в результаті сформувався дефіцит товарів та послуг, які є необхідними для процесу виробництва на промислових підприємствах. Незабезпеченість сировиною, матеріалами, високий рівень збитків, недостатній рівень оновлення основних засобів призвели до скорочення виробництва, і сьогодні загальний його обсяг ні в кількісному, ні в якісному вимірі не задовольняє потреби суспільства.

Низку сучасних проблем регіонального розвитку у своїх дослідженнях окреслив відомий економіст А.Гранберг [4, с.228]. Серед цих проблем найбільш вагомими, на його думку, є: підвищення конкурентоспроможності та попиту на продукцію профільних галузей господарського комплексу регіонів; розширення економічного потенціалу та можливостей імпортозаміщення по найважливішим видам продукції; забезпечення зайнятості працездатного населення; залучення інвестицій в реальний сектор економіки та житлове

будівництво; розвиток соціальної сфери; збільшення доходів та збалансованості бюджетів територій.

За рахунок наявності суттєвих розбіжностей у природно-географічних, економічних та інших умовах територій України, процеси відтворення в них є унікальними, їх ефективність залежить від структурної, фінансової, інвестиційної, соціальної та інших видів регіональної політики. Збалансування даних аспектів регіональної політики є необхідною умовою комплексного, пропорційного розвитку економіки регіонів.

З метою збалансування територіально-галузевої структури економіки регіонів, збільшення ефективності заходів регіонального розвитку, забезпечення пропорційного та збалансованого розвитку регіональних господарських систем і національної економіки у цілому необхідно дослідити сучасні тенденції системно-структурних територіальних зрушень у розміщенні та відтворенні продуктивних сил. Для цього необхідною є комплексна оцінка територіальних зрушень в організації продуктивних сил за різними вимірами і в різних площинах за допомогою порівняльно-зіставного аналізу за визначений період часу.

Для визначення структурних зрушень пропонується комплексна методологія, заснована на ретроспективній оцінці динаміки зрушень за період 2005-2010 років у територіальній структурі компонентів і характеристик розвитку продуктивних сил за багатокомпонентним (10 показників) комплексом соціально-економічних параметрів, які характеризують суспільне виробництво. Серед них найбільш важливими є: валовий регіональний продукт, кількість суб'єктів підприємництва, основні засоби, обсяг реалізованої продукції промисловості, валова продукція сільського господарства, інвестиції в основний капітал, обсяг реалізованих послуг, обсяг реалізованої продукції малих підприємств, кількість населення та кількість безробітних. Важливим в дослідженні є період 2005-2008 років, який обрано з огляду на те, що в цей час економіка країни та її регіонів розвивалася з певним рівнем стабільності. Методика дослідження передбачає для кожного абсолютного щорічного показника розрахунок коефіцієнта територіального зосередження та зміну значення показника коефіцієнта просторової концентрації за проаналізований період з наступним зіставленням, угрупованням та оцінкою отриманих значень.

Проведений системний аналіз структурно-динамічних зрушень у розвитку продуктивних сил територій за вказаним комплексом показників дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, територіальна організація продуктивних сил країни змінюється з достатньо помітним ступенем динаміки. Найбільш активні зрушення відбуваються у виробництві валового регіонального продукту, виробництві промислової та сільськогосподарської продукції, інвестиційній діяльності, виробництві послуг тощо. Позитивна динаміка, однак, характерною є здебільшого для столичного та старопромислових регіонів Придніпров'я, а також Сходу країни.

По-друге, основними тенденціями структурних зрушень є продовження територіальної концентрації продуктивних сил у промислово-розвинутих регіонах Сходу та Донбасу, Придніпров'я та в м. Києві. Деяке пошвавлення темпів спостерігається в окремих областях Західної України, зокрема, на Львівщині й Волині, в Причорномор'ї та Західному Поліссі. Однак, розвиток продуктивних сил цих регіонів залишається непропорційним, як і раніше, основну роль в їх економічному зростанні відіграють крупні міста-промислові центри. На незадовільному рівні знаходиться розвиток Західної Наддніпрянщини (Черкаська, Кіровоградська області), Поділля (особливо – Хмельниччини і Миколаївщини), Центрального і Східного Полісся, більшості областей Карпатського регіону.

По-третє, непропорційність територіального розвитку продуктивних сил, слабкість більшості територіальних ланок виробництва робить господарський комплекс країни в цілому вразливим з точки зору економічних криз. Так, за обставин несприятливої кон'юнктури ринку, поглиблення фінансових проблем за рахунок обмеження інвестиційної діяльності старопромислові території не можуть утримати високі темпи розвитку

національного господарства. Підтримки розвитку, таким чином, вимагають усі території країни, хоча у першу чергу – її «слабкі ланки».

По-четверте, у період 2008-2009 рр. під час фінансово-економічної кризи відбулися дуже динамічні зрушення в територіальній організації продуктивних сил. Їх повноцінна оцінка виходить за межі даного дослідження, однак, наявні на даний проміжок часу дані свідчать про те, що найбільш болюче криза вдарила по виробництву саме у старопромислових регіонах, які на основі проведеного аналізу і визначені провідними в територіальній концентрації продуктивних сил. Отже, необхідність приділення уваги розвитку усім без винятку - як малорозвиненим, так і більш потужним з точки зору наявного економічного потенціалу територій, є очевидною.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про наявність динамічних трансформаційних процесів в економіці країни та її регіонах, які проявляються як у територіальній організації матеріальних і соціальних продуктивних сил, так і у зміні їх просторових пропорцій, що необхідно враховувати у перспективних розробках з економічного та соціального розвитку регіонів.

**Висновки.** Зважаючи на зазначене, головним завданням на перспективу є забезпечення керованого, активного, пропорційного та збалансованого розвитку господарського комплексу країни, як єдиної системи. Пожвавлення і активізація його розвитку має відбуватись з врахуванням таких концептуальних положень, які забезпечать оптимальну його трансформацію в умовах функціонування ринкового типу господарювання:

- підвищення дієвості формування ринкових відносин господарювання усіх форм власності та просторових систем різних ієрархічних рівнів з використанням і критичною оцінкою досвіду зарубіжних країн щодо трансформації їх економіки;
- прискорення реалізації державної регіональної політики з визначенням етапів, пріоритетів та обґрунтуванням механізму стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів як складових господарського комплексу країни;
- розширення повноважень органів місцевого самоврядування, регіональних і місцевих органів управління економічним розвитком територій, підвищення ролі територіальних громад у здійсненні і реалізації завдань економічного зростання регіонів;
- прискорення трансформаційних процесів в регіонах на основі активізації інвестиційно-інноваційної діяльності та підвищення дієвості транскордонного співробітництва;
- забезпечення вектора на пріоритетність соціального розвитку країни та її регіонів, стимулювання демографічного розвитку, підвищення ефективності функціонування регіональних ринків: праці, фінансів, продовольства і т.д.;
- сприяння комплексному та пропорційному розвитку територій регіональних господарських систем як складових єдиного господарського комплексу країни, вирівнюванню соціально-економічного розвитку регіонів за рахунок оптимізації структурних зрушень.

Реалізація вказаних напрямів щодо раціоналізації трансформаційних процесів економіки країни та її регіонів забезпечить удосконалення територіальної організації економіки і суспільства, створення належних умов життєдіяльності населення, підвищення його добробуту, прискорення процесів європейської інтеграції та повноцінного входження України в інтеграційні структури світового співтовариства.

---

### Література

1. Большая экономическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2008. - 816с.
2. Большой экономический словарь / [ред. А.Н.Азрилян]. - 5-е изд. доп. и перераб. - М.: Институт новой экономики, 2002. - 1280с.

3. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С.А.Єрохін - К.: Вид-во «Світ знань», 2002. - 528с.
4. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики / Гранберг А.Г. -М.: Госуниверситет, 2000. - 456с.

### Summary

**Transformation processes are in the economy of Ukraine and its regions: problems and prospects / Chernyuk I.G.**

*In the article the features of transformation of economy of Ukraine and its regions are examined on the modern stage of its development, problems which arise up in the process of transformation are investigated, directions of optimization of socio-economic development of regions are grounded on the basis of rationalization of transformation dynamics.*

**Keywords:** transformation, region, territorial organization, spatial structure, economic complex.

УДК 332:338.439.66

## **НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ**

**Бондаренко В.М.**, к.е.н., доцент  
Вінницький національний аграрний університет

*Розкрито сутність ефективного розвитку регіонального продовольчого ринку. Наведено систему показників розвитку продовольчого ринку. Розраховані індекси локалізації і середньодушового виробництва продукції сільського господарства і харчової промисловості Вінницької області.*

**Ключові слова:** ефективність, регіон, продовольчий ринок, коефіцієнт локалізації, промисловість, сільське господарство, ефективний розвиток.

**Вступ.** Для успішного вирішення завдань щодо значного підвищення ефективності розвитку регіонального продовольчого ринку за сучасних умов, особливо важливого значення набуває розробка теоретико-методологічних, методичних і практичних питань даної проблеми, які лишаються недостатньо дослідженими та узагальненими в економічній теорії.

Вихідною методологічною основою для їх дослідження і узагальнення є розкриття сутності економічної категорії ефективності, її змісту, видів та форм, обґрунтування теоретико-методологічних, методичних та практичних підходів для характеристики ефективності функціонування регіонального ринку продовольства.

Найбільш загальним підходом до визначення сутності економічної ефективності є її характеристика як співвідношення корисного результату (ефекту) до витрат на його одержання. Саме такий підхід лежить в основі теоретичних розробок А.Г. Аганбегяна, В.В. Новожилова, А.І. Ноткіна, С.Г.Струмліна, Т.С. Хачатурова та інших, не виключаючи, разом з тим, розбіжностей в думках даних авторів при визначенні критеріїв самої ефективності [2, с.56].

Ці автори правильно зазначають, що кожний аспект ефективності відбиває особливу логічну площину її дослідження та узагальнення з відповідним об'єктивним змістом, а в